

Platón

MENEXENOSZ

(Kövendi Dénes fordítása)

I. SZÓKRATÉSZ

A piacról vagy honnan jössz, Menexenosz?

MENEXENOSZ

A piacról, Szókratész, mégpedig a tanácsházból.*

SZÓKRATÉSZ

Mi dolgod volt a tanácsházban? Különbözik világos, hogy úgy gondolod, a műveltségnek és a filozófiának elérted a teljességét, és minthogy ezekkel kellőleg fel vagy már szerelve, nagyobb dolgok felé szándékozol fordulni, és ifjú létedre arra vállalkozol, te nagyszerű ember, hogy uralkodj fölöttünk, idősebbeken, és hogy családok ne mulassza el, hogy olyasvalakit adjon, aki gondoskodik rólunk.

MENEXENOSZ

Ha éppen te, Szókratész, megengeded és tanácsolod, hogy részt vegyek a kormányzásban, akkor hajlandó vagyok rá; különben azonban nem. Most azonban csak azért mentem a

tanácsházba, mert hallottam, hogy a tanács szónokot készül választani, aki majd az elesettek fölött* fog szónokolni; hiszen tudod, hogy temetést akarnak számukra rendezni.

SZÓKRATÉSZ

Természetesen; de kit választottak?

MENEXENOSZ

Még senkit, holnapra halasztották. De azt hiszem, hogy Arkhinoszt vagy Diónt fogják választani.

II. SZÓKRATÉSZ

Bizony, Menexenosz, úgy látszik, sok tekintetben szép dolog háborúban elesni. Mert még ha szegény is az elhunyt, szép és nagyszerű temetésben részesülj s még ha gyarló ember volt is, dicséret jut neki, mégpedig hozzáértő férfiak részéről, akik nem is találomra dicsérik, hanem hosszú időn át készítették el beszédüket, s olyan szépen dicsérik, hogy mindenkiről elmondják azt is, ami megvolt benne, s azt is, ami nem, és beszédüket szép frázisokkal felékesítve, elbűvölik lelkünket, dicsőítve minden elképzelhető módon mind városunkat, mind a háborúban elesetteket, mind összes hajdani őseinket, végül minket, élőket, úgyhogy én

bizony, Menexenosz, módfelett megrendülök dicséreteik hatása alatt, és mindannyiszor elbűvölve állok, mikor őket hallgatom, s úgy érzem, legott nagyobb, nemesebb és kiválóbb lettem. S minthogy sokszor velem együtt idegenek is hallgatják és követik ezeket a fejtegetéseket, öelöttük szemlátomást tiszteletre méltóbb leszek: mert úgy tűnik fel előttem, hogy velük ugyanaz esik meg mind engem, mind a várost illetőleg: a szónok rábeszélőképessége folytán csodálatra méltóbbnak gondolják, mint azelőtt. S ez a büszke önérzetem három napnál tovább is eltart: annyira fülemben cseng a beszéd és belopódzik a szónok hangja fülembé. Úgyhogy a negyedik vagy ötödik napon is csak nagy nehezen eszmélek magamra, és veszem észre, hol is vagyok – addig azonban csaknem úgy érzem: a Boldogok Szigetein lakozom; ilyen ügyesek a mi szónokaink!

III. MENEXENOSZ

Mindig tréfát űzöl a szónokokból, Szókratész. Most azonban, úgy hiszem, nem lesz nagyon bővében a szónak az, akire a választás esik; mert olyan hirtelen történik meg a választás, hogy a szónok valószínűleg arra kényszerül, hogy úgyszólván rögtönözzön.

SZÓKRATÉSZ

Miért, te jó ember? Hiszen valamennyiüknek készen állnak beszédeik, s különben se nehéz ilyen esetben rögtönözni. Mert ha athéniakat peloponnészosziak előtt, vagy peloponnészosziakat athéniak előtt kellene dicsőíteni, akkor igazán jó szónokra volna szükség, hogy meggyőzze őket és tetszést arasson; ha azonban olyanok előtt küzd a tetszésért valaki, akiket éppen dicsér, igazán nem nagy dolog azt a látszatot keltenie, hogy jól beszél.

MENEXENOSZ

Nem tartod hát nagy dolognak, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ

Nem bizony, Zeuszra mondom.

MENEXENOSZ

Hát azt hiszed, hogy magad is képes volnál szónokolni, ha kellene és a tanács* téged választana ki?

SZÓKRATÉSZ

Abban, kedves Menexenosz, semmi csodálatos nincs, ha én képes vagyok a szólásra, mikor a szónoklatban nem éppen utolsó mesterasszonyom volt, hanem olyasvalaki, aki sok más, mégpedig kitűnő szónokot képzett ki, egyet pedig olyat, aki kimagaslik a görögök közül: Periklészt, Xanthipposz fiát.

MENEXENOSZ

Ki ez? Különben világos, hogy Aszpasziáról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ

Róla és Konnoszról, Métrobiosz fiáról: mert ez az én két tanítómesterem, emez a zenében, amaz a szónoklásban. Aki hát ilyen nevelésben részesült, azzal kapcsolatban nincs mit csodálkozni, hogy hatalmas szónok; itt azonban még az is, hogy nálam gyengébb nevelésben részesült – zenét például Lamprosztól, szónoklatot pedig csak a rhamnuszi Antiphóntól tanult –, még az ilyen ember is képes lenne tetszést aratni, ha athéniakat athéniak előtt kellene dicsérnie.

IV. MENEXENOSZ

És mit tudnál mondani, ha neked kellene beszélned?

SZÓKRATÉSZ

Magamtól talán semmit, de Aszpasziát tegnap is hallottam, amint éppen az esetekről szóló gyászbeszédet adott elő. Mert ő is hallotta, amit te mondasz, hogy az athéniak szónokot akarnak választani: s részben rögtönözve adta elő, hogy mit kellene mondani, részben pedig előzetes megfontolás után, maradványokat szedve össze abból a sírbeszédből, amit Periklész tartott, és úgy látszik, ő, Aszpaszia állított össze.

MENEXENOSZ

Talán emlékszel is még rá, amit Aszpaszia mondott?

SZÓKRATÉSZ

Ha ugyan nem vagyok egészen használhatatlan ember! Hiszen megtanulhattam tőle az ilyesmit, és kis híján még verést is kaptam, mert feledékenynek bizonyultam.

MENEXENOSZ

Hát miért nem mondd el?

SZÓKRATÉSZ

De meg ne nehezteljen rám a mesterasszonyom, ha nyilvánosságra hozom beszédét!

MENEXENOSZ

Dehogyan is neheztel meg, Szókratész! Mondd csak és nagy szívességet tessek velem, akár Aszpasziáét, akár bárki másét akarod elmondani; csak mondd el!

SZÓKRATÉSZ

De talán ki is fogsz nevetni, ha úgy tűnök fel előtted, hogy öregember létemre még játszadózom.

MENEXENOSZ

Szó sincs róla, Szókratész! Csak mondd el mindenképpen!

V. SZÓKRATÉSZ

Meg kell tennem neked ezt a szívességet, úgyhogy a kedvedért talán még azt is megtenném, ha kívánnád, hogy nekivetkezzem és tánkra perdüljek, hiszen egyedül vagyunk! Halld tehát! Úgy emlékszem, azzal kezdte beszédét, hogy magukról az elesettekről szólt a következőképpen:

„Amit megadhattunk, azt illendően megkapták, s a nekik járó tisztességben részesülve haladnak utolsó útjukon, s elkíséri mindnyájukat a város, külön-külön pedig a rokonaik; de szóval is adjuk meg e férfiaknak a még hiányzó tisztességet: ezt rendeli a hagyomány is, így kell tehát cselekednünk. Mert jó tettek után a szépen és illően elmondott beszéd őrzi meg a jóltevők emlékét, és szerez dicsőséget nekik a hallgatók szívében. Mégpedig olyan beszédre van szükség, amely az elhunytakat kellőleg megdicséri, az élőket pedig jóakaratóan inti, buzdítva a fiaikat és testvéreket, hogy utánozzák az elesettek férfierényét, és vigasztalva az apákat és akik még talán életben vannak a korábbi elődök közül.

Milyen beszédet tartanánk e követelményeknek megfelelően? És honnan volna helyes

kezdenünk a hős férfiak dicséretét, akik életükben erényükkel boldoggá tették hozzátartozóikat, s az élők megmentéséért a halált kapták viszonzásul? Nekem az a meggyőződésem, hogy természet szerint, ahogyan jónak születtek, úgy kell dicsérni is őket. És jónak születtek, mert jó emberektől származtak. Először tehát származásuk nemes voltát dicsérjük, másodsor nevelésüket, ezek után pedig végrehajtott tetteiket mutassuk fel, hogy ezek mennyire szépek és méltónak bizonyultak származásukhoz és nevelésükhöz.

VI. Nemes származásuk alapja mindenekelőtt az, hogy őseik nem idegenből származtak, így utódaik nem tűnhetnek fel e földön jöttment emberektől való zselléreknek, hanem e föld szülötteinek, akik valóban az ősi földön élnek és laknak, s nem mostoha táplálta őket, mint másokat, hanem édesanyjuk: e föld, melyen laktak, s amelyben most nyugszanak szülőtápláló anyjuk otthonos rögei alatt, aki most, hogy végük eljött, befogadja őket. Igazságos dolog tehát, hogy mindenekelőtt anyjukat magasztaljuk: mert ezzel az ő származásuk nemes voltát is magasztaljuk.

VII. De ez a föld méltó rá, hogy minden ember dicsőítse, ne csak mi; sok más okból is, de elsősorban és főleg azért, mert kedves az istenek előtt. Tanúskodik állításunk mellett az érte versengő istenek viszálya,* majd megegyezése; nos, amely földet az istenek így felmagasztaltak., hogyne volna méltó rá, hogy az emberek valamennyien magasztalják? Másodsor méltán dicsérhetjük azért, mert abban a korban, mikor az egész föld mindenféle élőlényeket: vad és békésen legelésző állatokat adott ki magából és szült, a mi földünk meddő és tiszta maradt a vadállatoktól, és az élők közül az embert választotta ki és szülte meg, aki értelmével kiemelkedik a többiek közül, s egyedül hisz az igazságosságban és az istenekben. S nagy bizonyítéka van ennek az állításunknak, hogy ez a föld szülte e hősöknek – és nekünk – az őseinket: mert minden szülőben megfelelő táplálék van szülötte számára; ennek alapján derül ki, hogy a nő szülte-e valóban a gyermeket vagy sem, hanem csak csempészte magának, mert ebben az esetben nem rendelkezik a táplálás forrásával szülötte számára. S épp e tekintetben szolgáltat elégséges bizonyítékot a mi anyaföldünk rá, hogy csakugyan embereket szült: mert abban a korban egyedül és elsőnek adta emberi táplálékul a búza és árpa termését, ami az emberi nem legjobb és legillőbb tápláléka: valóban ő szülte tehát ezt az élőlényt.

Ilyen bizonyítékot pedig inkább illik elfogadnunk a földre, mint az asszonyra vonatkozólag: hiszen nem a föld utánozza az asszonyt a terhességben és szülésben, hanem az asszony a földet. De nem fukarkodott ezzel a gyümölcseivel, hanem adott belőle másoknak is; ezután pedig az olajfát szülte és küldte méhéből szülőttei üdítésére fáradalmaik között; s őket így táplálva és ifjakká felnevelve, isteneket nyert meg vezérlőül és tanítóul; ezeknek a nevét ilyen gyászos alkalommal mellőzni illik; hiszen úgyis tudjuk, hogy kik azok, akik életünket a mindennapi megélhetéshez szükséges dolgokkal is ellátták, megtanítva bennünket először a mesterségekre, majd földünk védelme végett a fegyverek készítésére és használatára is.

VIII. Így születve és nevelkedve lakoztak itt ezeknek ősei, oly államot rendezve be, amelyről érdemes röviden megemlékezni. Mert az állam az emberek nevelője, s a helyesen berendezett állam derék embereket, ellentéte viszont hitványakat nevel. Ki kell hát mutatnunk, hogy elődeink jól berendezett államban nevelkedtek, s általa lettek derék emberré ők is és a mai polgárok is, akik közül valók ezek az elesettek. Mert államformánk ugyanaz volt hajdan és most: arisztokrácia, ebben éljük polgári életünket ma is és azóta többnyire állandóan. Nevezi ugyan az egyik demokráciának, a másik másnak, ahogyan épp jólesik neki, a valóságban azonban a tömeg beleegyezésével fennálló arisztokrácia. Hiszen mindig vannak királyaink: egyszer származás, másszor választás alapján, az állam ügyeiben általában a nép dönt, de a hivatali hatalmat azoknak adja, akik éppen a legkülönbeknek látszanak, és ezekből senkit sem zárnak ki sem testi gyöngesége, sem szegénysége, sem őseinek ismeretlen volta alapján, és nem is tisztelnek meg velük senkit az előbbiekkal ellenkező sajtóságok folytán, mint más városokban, hanem csak egy a döntő szempont: aki okos és derék ember hírében áll, az vezet és uralkodik.

Ennek az állami berendezkedésünknek oka születésünk egyenlősége. Mert a többi állam mindenféle, nem egyforma emberekből szerveződött meg, s így államformái is egyenetlenek: türanniszok és oligarchiák; úgy élnek tehát, hogy egy részük a többit szolgának, ezek pedig amazokat uraiknak tekintik: mi ellenben és polgártársaink, minthogy mindannyian egy anyától származó testvérek vagyunk, nem tartjuk helyesnek és magunkhoz méltónak, hogy egymásnak szolgálai és urai legyünk, hanem születésünk természetes egyenlősége arra készítet, hogy ősi hagyomány szerint a törvény előtti egyenlőségre törekedjünk, és semmi más alapon ne hajoljunk meg egymás előtt, mint az erény és belátás hírneve alapján.

IX. Így hát teljes szabadságban nevelkedve – ezeknek és mindnyájunknak ősei, és maguk e hősök is – és nemes születéssel rendelkezve, sok nemes tettet tártak az egész emberiség elé mind egyénileg, mind közösen, mert úgy gondolták, hogy a szabadságért még görögökkel is harcolniuk kell a görögök érdekében, s barbárokkal is az összes görögök érdekében. Hogyan háritották el Eumolposznak és az amazónoknak országunk elleni támadását, és még korábbiakat is, hogyan segítettek az argosziaknak a thébaiak ellen és a Hérakleidáknak az argosziak ellen,* az idő is rövid ahhoz, hogy méltóan elbeszéljem; de a költők már kellőleg megénekelték erényüket, s így múzsai művészetükkel mindenki előtt híressé tették; ha tehát mi próbálnánk meg ugyanezeket a dolgokat prózában dicsőíteni, könnyen másodrangúnak tűnnénk fel. Meggyőződésem szerint tehát most ne foglalkozzunk ezekkel, hiszen megkapták méltó jutalmukat; azokról a dolgokról kell nézetem szerint megemlékeznünk, amelyeknek – pedig méltók reá – költő még nem szerzett kellő dicsőséget, s amelyek még a feledés homályában vannak: ezeket kell dicsőítenünk és másokat is buzdítanunk rá, hogy a hősökhöz méltón dalba foglalják s a költészet egyéb területein is megörökítsék e tetteket. Azok között a tettek között, amelyekről beszélek, elsők a következők: a perzsákat, kik Ázsia urai voltak és Európát le akarták igazni, e föld szülőttei, a mi szüleink, feltartóztatták; ezekről méltányos és kell először megemlékeznünk, és hősi erényüket dicsőítenünk. S ha illően akarjuk dicsőíteni, igazán látnunk kell erényüket, gondolatban abba a korba szállva vissza, midőn egész Ázsia már a harmadik perzsa király szolgaságában sínylett, akik közül az első: Kúrosz honfitársait,

a

perzsákat eszes gondolkodása révén felszabadítva, a rajtuk uralkodó médeket szolgálókká tette, és Ázsia többi része fölött is megszerezte az uralmat egész Egyiptomig — fia pedig Egyiptom és Libüa fölött is, amennyit csak bejárhatott belőlük –, végül a harmadik: Dareiosz szárazföldön egész a szkútháig terjesztette ki birodalmát, hajóival pedig a tenger és a szigetek fölött uralkodott, úgyhogy azt hitte, senki sem fog vele szembeállni: mert az emberek érzéseikben is szolgálóvá váltak már; oly sok, nagy és harcias népeket igazított már le a perzsa birodalom.

X. Dareiosz pedig minket és az eretriaikat vádolva Szardeisz fondorlatos megrohanása miatt, ezzel az ürüggyel ötszázezer embert küldött át hadi- és teherhajókon – hadihajót háromezret –, Datisz vezérlete alatt, akinek megmondta, hogy csak úgy jöjjön vissza, hogy az eretriaikat és athéniakat magával hurcolja, ha a fejét épségben meg akarja tartani; ő tehát Eretriába hajózott azok ellen a férfiak ellen, akik az akkori görögök között hadi dolgokban a legtekintélyesebbek közé tartoztak, és nem is voltak kevesen: ezeket három nap alatt le is győzte, és átkutatta értük az egész szigetet, hogy senki meg ne menekülhessen, mégpedig a következő módon: katonái, elérve Eretria határait, a tenger egyik partjától a másikig felállva és kezet fogva egymással, így járták be az egész vidéket, hogy elmondhassák a perzsa királynak, hogy senki sem menekült el előlük. Ugyanezzel a szándékkal vonultak le Eretriából

Marathónba, mintha biztos volna számukra, hogy az athéniakat – ugyanilyen kényszereszközökkel az eretriaikkal egy igába hajtva – szintén elhurcolhatják. S míg ezek a dolgok történtek és ilyen próbálkozások folytak, sem az eretriaiknak nem segített senki a görögök közül, sem az athéniaknak, a spártaiakat kivéve; de ezek is csak a csatát követő napon érkeztek meg; a többiek azonban valamennyien megrémülve, megelégedtek a pillanatnyi jóléttel, és nem mozdultak ki. Ha beleképzelem magát az ember ebbe a helyzetbe,

felismerheti, hogy milyen volt a férfierénye azoknak, akik Marathónnál megvárták a barbárok hadieréjét, és azzal, hogy megfékeztek egész Ázsia gögjét, és először állítottak győzelmi emléket barbár fegyverekből, vezérei és tanítómesterei lettek a többieknek abban a tekintetben, hogy a perzsa erő nem leküzdhetetlen, hanem ellenkezőleg: minden tömeg és minden gazdagság meghátrál az erény előtt. Én azt állítom, hogy azok a férfiak nemcsak testi életünk atyái voltak, hanem atyái mind a mi, mind mindazok szabadságának, akik ezen a földrészen laknak. Mert ezt a hőstettet tartva szemük előtt, merészelték a görögök a későbbi csaták veszélyeit kiállni létük megmentéséért, s ezzel a marathóni hősök tanítványai lettek.

XI. Az első díjat tehát nekik kell adnunk beszédünkben, a másodikat pedig azoknak, akik Szalamisznál és Artemiszióznál tengeri csatában győztek. Ezekről a férfiakról is sokat lehetne

beszélni, hogy milyen rohamot állottak ki szárazon és vízen, és hogyan hártották el; de én arról fogok megemlékezni, ami tetteik között a legszebbnek látszik, hogy azt a tettet hajtották végre, ami jelentőségében a marathóni hősök tette után következik. Amazok ugyanis Marathónnál csak azt mutatták meg a görögöknek, hogy a szárazföldön kevés embernek is lehetséges sok barbár ellen védekeznie, de a tengeren még tisztázatlan volt a kérdés, és a perzsák abban a hírben álltak, hogy a tengeren leküzdhetetlenek tömegük, gazdag felszerelésük, szakértelmük és erejük folytán; s azért méltók az akkor tengeri ütközetet vívott férfiak a dicséretre, mert feloldották a görögök lelkére nehezedő félelmet, és véget vetettek a hajók és emberek tömegétől való rettegésnek. Igaz tehát az, hogy mind a Marathónnál küzdők, mind a Szalamisznál tengeri csatát vívók nevelői lettek a többi görögnek: mert

azoktól szárazföldön, ezektől pedig tengeren tanulták meg és szokták meg, hogy ne féljenek a barbároktól.

XII. Harmadiknak pedig – mind a számot, mind a teljesítmény kiválóságát illetően – azt tartom, amit Plataianál tettek a görögség megmentése érdekében: ez már közös művük a spártaiaknak és athéniaknak. A legnagyobb és legsúlyosabb veszélyt tehát ezek a hősök háritották el, és e miatt a teljesítményük miatt magasztaljuk őket most mi, majdan pedig az utókor. De még ezután is sok görög város a barbárral tartott s maga a perzsa király híresztelte, hogy az a szándéka, hogy újra nekimegy a görögöknek. Méltányos tehát azokról is megemlékeznünk, akik az elődök művére feltették a megszabadítás koronáját azzal, hogy a barbárságot teljesen kisöpörték és kiűzték az Égei-tengerről. Azok voltak ezek, akik Eurümedónnál tengeri csatát vívtak, s kik a küprosi hadjáratban részt vettek és Egyiptomba hajóztak, és még sok más vidékre – örölk meg kell emlékeznünk, és hálásnak kell lennünk nekik, mert ők érték el azt, hogy a perzsa király megijedt, és most már saját megmentésére és biztonságára fordította figyelmét, s nem törekedett a görögök elpusztítására.

XIII. Ezt a háborút tehát az egész város önmagáért és a többi egy anyanyelvű testvéérért állta ki a barbárok ellen; mikor pedig bekövetkezett a béke, s a város már tiszteletben állt, feltámadt ellene – ami azoknak, akik boldogulnak, osztályrészül szokott jutni az emberek részéről, – először a vetélkedés, ebből kifolyólag pedig az irigység: ez a város akarata ellenére

háborúba keveredett a görögökkel. És mikor aztán kitört a háború, Tanagránál csaptak össze és harcoltak a spártaiak ellen a boiótiaiak szabadságáért; s noha a csata kétes kimenetelű volt, a következő tények döntöttek: a spártaiak hazavonultak, sorsuknak engedve át azokat a boiótiaiakat, akiknek segítettek – a mieink viszont a harmadik napon Oinophütánál győztek, s az igazságtalanul elűzötteket az igazságosságához híven hazavezették.

Ezek voltak az elsők a perzsa háború után, akiket – minthogy görögöket segítettek meg a szabadságért görögök ellen, és hősöknek bizonyultak és megszabadították azokat, akiknek segítettek – először helyeztek el örök nyugalomra ebben a sírban, megtiszteltetésül a város részéről. S mikor ezután nagy háború tört ki,* és az összes görögök haddal támadtak városunk

ellen, és országunkat pusztítva méltatlan hálát tanúsítottak városunk iránt, a mieink tengeri csatában legyőzték őket, és vezetőiket, a spártaiakat Szphagiánál elfogták, s noha leölhették volna, megkímélték és kiadták őket, s békét kötöttek abban a meggyőződésben, hogy

vérrokonok ellen csak győzelemig szabad harcolni, és nem szabad a város indulata és haragja miatt a görögök közös javát elpusztítani – a barbárok ellen viszont a megsemmisítésig kell küzdeni.

Méltó hát dicsérni ezeket a férfiakat, akik ezt a háborút megharcolva itt nyugosznak, mert megmutatták: ha talán valaki azt állította, hogy az előző, a barbárok ellen vívott háborúban mások különbek voltak az athéniaknál, nem igaz, amit állított: mert ezek itt megmutatták, amikor Görögország meghasonlása idején fölényben maradtak a harcban – hiszen legyőzték azokat, akik a többi görög élén álltak –, hogy egyedül is legyőzik azokat, akikkel hajdan közösen verték le a barbárokat.

XIV. Ez után a béke után váratlanul egy harmadik, szörnyű háború tört ki,* amelyben sok derék ember esett el, és nyugszik itt – sokan közülük azonban Szicília partjain, miután sok győzelmi jelvényt állítottak fel ott a leontinoibeliak szabadságáért küzdve, mert esküjükhöz híven ezeknek a segítségére hajóztak el azokra a tájakra –, de mert városuk a hosszú hajóút miatt zavarba jutott és nem volt képes a segítségükre lenni, megszorultak és szerencsétlenül jártak. Ezeknek az ellenségei és ellenfelei több dicséretben részesülnek önmérsékletük és

nemes magatartásuk miatt, mint másoknak a barátai.* Sokan pedig a Hellészpontosznál vívott tengeri ütközetben estek el,* miután egy napon az ellenség összes hajóit elfogták, sok más hajót pedig máskor* legyőztek.

Ezt a háborút azért mondtam szörnyűnek és váratlannak, mert a többi görög oly féltékeny lett városunkra, hogy nem ártottak legnagyobb ellenségükkel: a perzsa királlyal tárgyalásba bocsátkozni, s akit velünk együtt űztek ki, azt most a maguk segítségére behívták, barbárt görögök ellen, s így az összes görögöt és barbárt tömörítették városunk ellen. Ekkor aztán nyilvánvaló lett városunk erénye és ereje. Mert mikor már azt hitték ellenfelei, hogy leverték, s Mütiléénéél lévő hajóink el voltak vágva,* akkor városunk lakói hatvan hajóval siettek segítségükre, maguk szállva hajóra, és általános elismerés szerint hős férfiaknak bizonyulva le

is győzték az ellenséget, s megszabadították kedveseiket; de méltatlan sorsban részesültek, mert nem szedték össze őket a tengerből, s most itt nyugosznak.* Mindig emlékezni kell rájuk

és dicsőíteni kell őket: mert az ő hősiességük folytán győztünk nemcsak abban a tengeri ütközetben, hanem egyébként is a háborúban, mert általuk tett szert városunk arra a hírnévre, hogy az emberek valamennyien összefogva sem győzhetik le; s e hírnév igaznak bizonyult: mert saját meghasonlásunk, és nem mások vettek erőt rajtunk. Velük szemben ma is veretlenül állunk: mi magunk győztük le magunkat, és így maradtunk alul.

Mikor ezután beállott a béke és nyugalom a többiekkel, belső háborúkat úgy vívtuk, hogy – ha már az az emberek végzete, hogy polgárháborút vívjanak – senki se kívánhatja, hogy másképpen essen át ezen a betegségen a városa. Hiszen milyen szívesen és barátságosan – s a többi görög várakozása ellenére – találkoztak újra egymással a peiraieuszi és a városból való polgárok, s mily nagy önmérséklettel vetettek véget az eleuszisziak elleni háborúnak!*

S mindezeknek nem más az oka, csak az igazi rokonság, amely közös származáson nyugvó, szilárd barátságot eredményez, nem szóval, hanem tettel. Meg kell hát emlékeznünk azokról is, akik e belháborúban egymás kezétől estek el, és ki kell őket engesztelnünk, amivel tudjuk: imádsággal és áldozattal, az ilyen alkalmakkor azokhoz könyörögve, akik öfelettük uralkodnak, miután mi kiengesztelődtünk. Hiszen nem gonoszságból és nem gyűlöletből emeltek kezét egymásra, hanem balvégzet folytán. S erre tanúk vagyunk mi, élők: mert mi, akik származásunkat illetőleg azonosak vagyunk velük, megbocsátunk egymásnak mind azért,

amit tettünk, mind azért, amit szenvedtünk.

XV. Ezután a teljes béke beálltával nyugalomban élt városunk, a barbároknak megbocsátva, hogy elég sok rosszat szenvedve ötöle, hiánytalanul viszonzták; a görögökre viszont neheztelve gondolván, hogy ötöle milyen sok jóban részesültek, s milyen hálával fizettek érte: közösségre lépve a barbárokkal, elvették azokat a hajóit, melyek egykor őket mentették meg, s lerontották a falait viszonzásul azért, hogy városunk akadályozta meg az

övéik lerombolását. Városunk tehát most már abban az elhatározásban élt, hogy többé nem akadályozza meg, hogy a görögöket akár görögök, akár barbárok igázzák le. S minthogy megmaradtunk e mellett az elhatározásunk mellett, a spártaiak úgy gondolva, hogy általunk a szabadság védői buktak el, s az ő feladatuk most már az, hogy a többieket leigázzák: így is cselekedtek.*

XVI. De mit szaporítsam a szót? Hiszen az ezután következő dolgok nem régiek, és nem is más emberek korában történtek: magunk is jól tudjuk, milyen rémületben jutottak az első görög államok: Argosz, Boiótia és Korinthosz abba a helyzetbe, hogy városunkra szoruljanak,

s ami a legkitűnőbb: maga a perzsa király is oly nehéz helyzetbe jutott, úgy fordultak dolgai,

hogy menekvés sehonnan sem mutatkozott számára, csak e város részéről, melyet oly kész volt elpusztítani.*

S ha valaki valamivel jogosan vádolhatja városunkat, az igazságnak megfelelően csak azzal vádolhatja, hogy mindig nagyon is könyörületes és segít a gyengébben. Így hát akkor sem volt képes kitartani és keresztülvinni, amit feltett magában: hogy senkit sem véd meg a leigázástól azok közül, akik méltatlanságot követtek el vele szemben, hanem meglágyult és segítségükre sietett, mégpedig a görögökön maga segített és mentette meg a szolgaságtól őket,

úgyhogy szabadok voltak mindaddig, amíg ismét maguk döntötték szolgaságba magukat; azt azonban átalotta a város, hogy a perzsa királynak ő maga siessen segítségére; szégyellte volna ezt a marathóni, szalamiszi és plataiai győzelmek emléke miatt, hanem csak menekülteknek és önkénteseknek engedte meg, hogy segítségére siessenek, de így is elismerték, hogy ő mentette meg. Falait és hajóit újra felépítve, magára vette tehát a háborút, miután harcra kényszerült, és az argosziak érdekében harcolt a spártaiak ellen.

XVII. S most a perzsa király megijedve városunk erejétől, minthogy látta, hogy a spártaiak lemondanak a tengeri háborúról, cserben akarva hagyni bennünket, magának követelte azokat a görögöket, akik a kisázsiai szárazföldön laknak – akiket előbb a spártaiak szolgáltattak ki neki –, annak fejében, hogy tovább harcol velünk és többi szövetségeseinkkel együtt, abban a hiszemben, hogy nem leszünk hajlandók erre, s így ürügye lesz rá, hogy cserbenhagyjon bennünket. De a többi szövetségeseinkben csalatkozott: mert azok hajlandók voltak a kisázsiai görögöket kiszolgáltatni, szerződést kötöttek vele és megesküdtek mind a korinthosziak, mind

az argosziak és boiótok meg a többi szövetséges, hogy ha hajlandó pénzt adni nekik, kiszolgáltassák a kisázsiai földrészen lakó görögöket.* Egyedül mi átalottuk, hogy akár kiszolgáltassuk őket, akár esküt tegyünk. Ennyire szilárd és ép városunk nemes és szabad szelleme, és természetből fogva gyűlöli a barbárságot, hiszen lakói tiszta görögök és nem vegyültek barbárokkal. Mert sem Pelopszok, sem Kadmoszok, sem Aigüptoszok, sem Danaoszok, sem más effélék, akik barbár származásúak, s csak a szokás tette őket göröggé, nem laknak velünk együtt, hanem mi magunkban lakunk, mint barbárokkal nem keveredett görögök. Ezért tisztán gyökerezett meg városunkban az ellenszenv minden idegen jelleg iránt.

S mégis, ismét egyedül maradtunk, mert nem akartunk olyan rút és szentségtelen tettet elkövetni, hogy görögöket barbároknak szolgáltatassunk ki. Ismét ugyanolyan helyzetbe jutottunk tehát, amelyben hajdan is haddal támadtak ránk: de isten segítségével jobban fejeztük be a háborút, mint akkor; megtartva ugyanis hajóinkat és falainkat, nemkülönben gyarmatainkat, szabadultunk meg a háborútól. Derék férfiakat azonban ebben a háborúban is elvesztettünk, Korinthoszban a kedvezőtlen terepviszonyok, Lekhaionban pedig árulás folytán. Derék emberek azonban azok is, akik a perzsa királyt megszabadították és a tengerről kiűzték a spártaiakat. Mindezekre én emlékeztetek benneteket, hozzátok pedig az illik, hogy velem együtt magasztaljátok és megtiszteljétek az ilyen férfiakat.

XVIII. Ami tehát az itt nyugvó férfiaknak és a többieknek, akik városunkért haltak meg, a tetteit illeti, sok szép tettet soroltuk fel, de még több és szebb az, amit mellőzni voltunk kénytelenek: hiszen sok nap és éj se volna elegendő annak, aki mindent el akarna mondani róluk. Rájuk emlékezve tehát mindenkinek az a kötelessége, hogy ezeknek az utódait arra

buzdítsa, hogy – mint a háborúban – ne hagyják el elődeik csatasorát, és sose hátráljanak meg,

engedve a balsorsnak. Én magam is tehát, hős férfiak gyermekei, most és a jövőben is, ahol csak találkozom veletek, buzdítalak, emlékeztetek és ösztökéllek benneteket, hogy

igyekezzetek minél jobban kitűnni; a jelen alkalommal pedig egyenesen jogom és kötelességem elmondani azt, amit apáitok kötöttek szívünkre akkor, mikor arra készültek, hogy életüket kockára tegyék, hogy adjuk tudtul ivadékaiknak, ha őket valami érné. Elmondom hát nektek, amit őtőlük hallottam, és amit most örömeztök ők mondanának el nektek,

ha módjuk volna rá – abból következtetve, amit akkor mondtak. Úgy kell felfognotok tehát, hogy egyenesen tőlük halljátok azt, amit én hírül adok nektek. A következőket mondták tehát:

XIX. »Fiaink, maga a jelen helyzet mutatja, hogy derék apáitól származtok; hiszen mi, noha élhattunk volna dicstelenségben, inkább a dicső halált választottuk, mintsem hogy szegényben döntsünk benneteket és az utána következőket, és szegényt hozunk apáinkra s őseink egész nemzedékére – abban a meggyőződésben, hogy nem érdemes élnie annak, aki szegényt hoz hozzátartozóira, s az ilyeneknek nem lehet barátja sem emberek, sem istenek között, sem a földön, sem halála után a föld alatt. A mi szavainkra emlékezve tehát, bármi mással foglalkoztok is, mindent derekasán és erényesen kell tennetek abban a tudatban, hogy minden,

ami az erénynek híjával van – akár vagyon, akár bárminő foglalkozás –, rút és hitvány. Mert sem a gazdagság nem áraszt díszet birtokosára, ha férfiatlansággal párosul: mert az ilyen ember

más javára gazdag, s nem a maga számára; sem a testi szépség és erő nem tűnik helyénvalónak, ha gyáva és hitvány ember birtoka, sőt bántóan hat és még kirívóbbá teszi birtokosa hitványságát; végül minden tudás, ha el van szakítva az igazságosságtól s a többi erénytől, csak agyafürtség és nem bölcsesség.

Ezért hát – ez első és utolsó szavunk – minden körülmények között, mindenképpen, minden igyekezetekkel azon legyetek, hogy minél jobban felülmúljatok mind bennünket, mind elődeinket jó hírnévben, mert különben, tudjátok meg, számunkra, ha mi győzünk le benneteket kiválóságban, ez a győzelem szegénytelen, a vereség ellenben, ha veletek szemben maradunk alul, boldogság. S akkor fogunk igazán alulmaradni, és akkor fogtok ti győzni, ha azon lesztek, hogy ne éljete vissza őseitek dicsőségével, s ne használjátok fel, jól tudván, hogy olyan ember számára, aki tart magáról valamit, nem lehet rútabb eljárás, mintha nem önmaga érdeméből, hanem ősei dicsősége által igyekszik magának tiszteletet szerezni. Mert szép és nagyszerű kincs az utódok számára az ősök becsülete: de elhasználni akár az ősök vagyonában, akár becsületében rejlő kincset, s nem adni át csorbítatlanul az utódoknak, rút és férfiatlan dolog, mert a saját szerzemények és a jó hírnév hiányából ered.

Ha tehát intelmeink szellemében fogtok élni, kedvesen fogtok kedveseitek közé érkezni, ha majd benneteket is elhoz közénk a hozzátok illő végzet, ha ellenben mindezzel nem törődtek és elfajzottak lesztek, senki sem fogad szívesen benneteket. Ezek a mondanivalóink fiaink számára.

XX. Apáinkat és anyáinkat – ha még életben vannak – mindig csak vigasztaljátok, hogy minél könnyebben viseljék el a csapást, ha már egyszer rájuk szakadt, és ne siránkozzatok velük együtt – hiszen nem szorulnak rá, hogy még fokozzák szomorúságukat, elég ehhez a bekövetkezett csapás is –, hanem enyhítsétek és csillapítsátok fájalmukat, arra emlékeztetve őket, hogy amiért imádkoztak, abból a legfontosabbat meghallgatták az istenek: hiszen nem azt kérték, hogy halhatatlanok legyenek fiaik, hanem azt, hogy derék emberek és dicsők legyenek; s ezt – a legnagyobb jót – el is érték; az pedig halandó embernek nem egykönnyen jut osztályrészül, hogy életében minden a kívánsága szerint sikerüljön. S ha férfiasan viselik a sorscsapást, valóban bátor fiak apáinak fognak látszani, hiszen bátrak maguk is; ha ellenben megtörnek, akkor azt a gyanút keltik, hogy vagy nem ők a mi apáink, vagy pedig hazudnak azok, akik minket dicsérnek: márpedig ezek közül egyiket se szabad engedniük, hanem ők

legyenek a mi legfőbb dicsőítőink tettel, úgy viselkedve, hogy valóban férfiaknak, férfiak atyáinak mutatkozzanak. Mert bizony úgy látszik, igaza van annak a régi mondásnak:

„semmit se túlzottan!”* – valóban jól mondták. Mert amely férfi számára önmagától függ minden, ami csak a boldogságra vonatkozik – vagy legalábbis megközelíti ezt az állapotot –, és nem függ másoktól, akiknek jó vagy rossz cselekedetei következtében az ő ügyei is ingadozni kényszerülnek: az ilyen ember rendezte be a legjobban életét; ez az igazi józan, bátor és értelmes ember. Az ilyen ember engedelmeskedik legjobban a közmondásnak, akár vagyonnal és gyermekekkel ajándékozza meg a sors, akár elveszti őket, mert nem mutat sem túlzott örömet, sem túlzott bánatot, minthogy bízik önmagában.

Méltán kérjük, akarjuk és állítjuk, hogy a mieink is ilyenek legyenek, s most mi is ilyeneknek mutatkozzunk, mert nem méltatlankodunk és nem aggódunk túlságosan, ha talán legott meg kell is halnunk. Azt kérjük hát apáinktól és anyáinktól, hogy ugyanilyen meggyőződésben és érzésben töltsék hátralévő életüket, és tudják meg, hogy nem azzal kedveskednek nekünk, ha siratnak bennünket, hiszen ha a holtak megérik az élők dolgait, úgy okozzák nekünk a legnagyobb bánatot, ha gyötrik magukat és nehezen viselik el a csapást; ha ellenben könnyen és kellő mértékkel, akkor a legjobban a kedvükre tesznek.

Mert

a mi életünk már befejeződött, mégpedig úgy, hogy ennél szebb vége embernek nem lehet, úgyszólván inkább magasztalni, mint siratni kell sorsunkat. S ha feleségünkről és gyermekeinkről gondoskodnak és nevelik őket, s rájuk fordítják figyelmüket, akkor a sorscsapást is legjobban elfelejtik, és szebben és helyesebben élnek és nekünk is kedvesebben.

Elég ennyit tudtul adni a mieinknek tőlünk, a várost pedig arra kérjük, hogy gondoskodjék apáinkról és fiainkról, emezeket illően nevelve, amazokat pedig öregségükben méltóan táplálva; jól tudjuk azonban, hogy ha nem kérjük is, kellőleg gondoskodni fog róluk.« XXI. Ez az tehát, fiai és szülei az elköltözötteknek, amit ők ránk bíztak, hogy adjunk hírvél nektek, s én tőlem telhető buzgósággal, íme elő is adom: és magam is arra kérlek nevében, hogy egy részetek utánozza itt nyugvó szeretteit, más részetek pedig legyen nyugodt önmaga felől, mert mi magánemberként is és a közösség nevében is táplálni fogunk benneteket öregsétekben, és gondoskodni fogunk rólatok, ahol csak bármelyikünk bárkire talál is az ő hozzátartozói közül. A város gondolkodását magatok is ismeritek, hogy törvényeket hozva a háborúban elesettek gyermekeiről és szüleiről, gondoskodik róluk, és – a többi polgárhoz képest megkülönböztetetten – a legfőbb hatóságra van bízva, hogy örködjék afölött, hogy az ilyen férfiak apáit és anyáit semmi igazságtalanság ne érje; gyermekeiket pedig maga segít felnevelni, s azon igyekezve, hogy minél kevésbé érezzék árvaságukat, atyjuként áll mellettük, míg gyermekek; miután pedig a férfikor teljébe érkeznek, vagyonuk birtokába helyezi és teljes fegyverzettel ékesíti fel őket: így az atyai vitézség eszközeit nyújtván át nekik, felmutatja előttük és emlékezetükbe idézi atyjuk viselt dolgait, egyszersmind azzal a célzattal is teszi ezt, hogy jó előjellel vonuljanak be az ősi tűzhelyre, hogy ott fegyvereikkel ékesen erősen uralkodjanak. És sose mulasztja el az elesettek tiszteletét, hanem minden évben közösen mindnyájuknak lerója a kegyelet hagyományos adóját, amit mindegyikük övétől külön-külön is megkap, ezenkívül testgyakorló, lovas és a múzsai művészet egész körébe vágó versenyeket rendez, és egyáltalán az elesettekkel szemben örökösük és fiuk gyanánt viselkedik, az árván maradt fiakkal szemben pedig apjuként, végül a szülőkkel és ilyen öregekkel szemben gyámolítóként, mindenképpen mindig mindent elkövetvén, hogy mindnyájukról gondoskodjon.

Ezeket meggondolva nyugodtan kell elviselnetek a csapást; hiszen így lesztek legkedvesebbek mind a holtak, mind az élők előtt, és így fogtok ti is legkönnyebben másokon segíteni, s rajtatok is így lehet legjobban segíteni. Most pedig, miután ti is s a többiek is mind

együtt a hagyomány szerint elsirattátok az elesetteket, távozzatok!”
XXII. Ez hát, Menexenosz barátom, a milétoszi Aszpaszia beszéde.

MENEXENOSZ

Zeuszra mondom, Szókratész, boldognak mondhatod Aszpasziát, ha nő létére ilyen beszédeket képes alkotni.

SZÓKRATÉSZ

De ha nem hiszed, csatlakozz hozzám, és tőle magától hallhatod.

MENEXENOSZ

Sokszor találkoztam már, Szókratész, Aszpasziával, és tudom, hogy milyen asszony.

SZÓKRATÉSZ

Nos, nem csodálad őt, és nem vagy most hálás neki ezért a beszédért?

MENEXENOSZ

Sőt, Szókratész, nagyon is hálás vagyok a beszédért annak az asszonynak vagy talán férfinak, aki elmondta neked; de ezenkívül különösen hálás vagyok annak, aki nekem mondta el!

SZÓKRATÉSZ

Jól van. De valahogy el ne árulj, hogy máskor is sok szép politikai beszédet tolmácsolhassak neked az ő szájából!

MENEXENOSZ

Légy nyugodt, nem foglak elárulni; csak tolmácsolj őket!

SZÓKRATÉSZ

Úgy lesz!